
Wybrane wątki z raportu wywiadowczego mjr. Andrzeja Czaykowskiego „Gardy” z jego misji w kraju (1951)

Siatka wywiadowcza Andrzeja Rudolfa Czaykowskiego „Gardy” była jedną z największych powojennych komórek szpiegowskich wywiadu emigracyjnego rozbitych przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa¹. Jej niezwykłość polegała na organizacyjnym oparciu sieci na nieistniejącej już wówczas formalnie organizacji quasi-religijnej – Polskim Towarzystwie Teozoficznym (dalej: PTT)².

¹ W wyniku śledztwa po aresztowaniu członków komórki wywiadowczej zatrzymano ponad 90 osób. Część z nich nie miała do czynienia z pracą wywiadowczą Czaykowskiego i została wkrótce zwolniona, natomiast w niektórych przypadkach sprawa ta stała się pretekstem do skazania niewygodnych dla władzy osób. Dobrym przykładem jest tu *casus* Stanisława Twardo, przedwojennego wojewody, działacza PPS, a po wojnie radcy w Ministerstwie Komunikacji. W jego mieszkaniu przy ul. Kromera 3 pokój wynajmowała od niego jedna z członkiń siatki Czaykowskiego – jego ciotka Zofia Wieszczycka. W czasie rewizji przeprowadzonej przez bezpiekę znaleziono u niego schematy organizacyjne i sprawozdania Centralnego Zarządu Energetyków. Uznano je za dokumenty stanowiące tajemnicę państwową przekazywane Czaykowskiemu, co nie było zgodne z prawdą. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z dnia 23 I 1953 r. Twardo został skazany na 10 lat więzienia. Był więziony w zakładach karnych Warszawa I i we Wronkach, ostatecznie zwolniono go 30 VII 1955 r. (Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej: AIPN], 0330/181, t. 10, Raport dot. osób zatrzymanych na zasadzkach, 3 IX 1951 r., k. 43–44; *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944–1984*, Lublin 1994, s. 198; AIPN, 0192/412, t. 1, Notatka w sprawie zlikwidowanej siatki szpiegowskiej Czaykowskiego Andrzeja podpisana przez dyrektora Departamentu I MBP płk. Stefana Antosiewicza oraz dyrektora Departamentu Śledczego MBP płk. Józefa Różańskiego, b.d., k. 177).

² Polskie Towarzystwo Teozoficzne – stowarzyszenie zarejestrowane w 1921 r., będące odnogą międzynarodowego ruchu powstałego w 1875 r. z inicjatywy Rosjanki Heleny Bławatskiej (1831–1891). Teozofię można określić mianem synkretycznego nurtu filozoficzno-religijno-

*

Andrzej Czaykowski „Garda” w czasie niespełna dwuletniej działalności stworzył siatkę wywiadowczą, w której prace udało zaangażować się szereg osób, informatorów zarówno z kręgów cywilnych, jak i wojskowych, dostarczającą wielu istotnych informacji. Pomimo tych ewidentnych sukcesów należy zaznaczyć, że działalność Czaykowskiego od początku była obarczona ogromnym ryzykiem niewspółmiernym do ewentualnych korzyści, które mógł on osiągnąć. Bezpieka wpadła na ślad siatki wiosną, 13 sierpnia 1951 r. aresztowano większość jej członków z Czaykowskim na czele, którego 30 kwietnia 1953 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie pod zarzutem szpiegostwa skazał na karę śmierci. Wyrok wykonano 10 października 1953 r. w więzieniu mokotowskim w Warszawie. Wiele osób zaangażowanych pośrednio bądź też bezpośrednio w działalność siatki Czaykowskiego zostało skazanych na wieloletnie wyroki więzienia¹⁵¹.

SŁOWA KLUCZOWE

Andrzej Czaykowski, Roman Odzierzyński, rząd polski na uchodźstwie, Polskie Siły Zbrojne, wywiad, kontrwywiad

KEY WORDS

Andrzej Czaykowski, Roman Odzierzyński, Polish government-in-exile, Polish Armed Forces in the West, intelligence, counterintelligence

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy misji rezydenta ośrodka wywiadu emigracyjnego w Londynie – cichociemnego, oficera Polskich Sił Zbrojnych – mjr. Andrzeja Czaykowskiego „Gardy”, który nielegalnie dostał się do kraju w 1949 r. w celu utworzenia sieci współpracowników i informatorów dostarczających mu informacji związanych z sytuacją społeczno-polityczną w powojennej Polsce. Stanowi on kontynuację badań podjętych wcześniej przez autora na łamach opublikowanych już rozpraw naukowych. Publikacja prezentuje analizę treści kopii raportu przesłanego przez Czaykowskiego w maju 1951 r. oraz

polskiej (*Polska pod reżimem komunistycznym: sprawozdanie z sytuacji w kraju (1944–1949)*, red. J. Mysiakowska-Muszyńska, W.J. Muszyński, Warszawa 2015, s. 5).

¹⁵¹ Zob. szerzej: T. Krok, Z. Łagosz, *Major Andrzej Czaykowski...*

instrukcji, którą otrzymał on z Londynu. Dokumenty te zostały przechwycone przez bezpiekę po rozbiciu siatki wywiadowczej w sierpniu 1951 r.

SUMMARY

The article concerns the mission of a resident from the emigration intelligence centre in London – an officer of the Polish Armed Forces Major Andrzej Czaykowski, codename “Garda”, a Silent Unseen (cichociemny) paratrooper who entered Poland illegally in 1949 in order to create a network of collaborators and informants providing him with information related to the socio-political situation in post-war Poland. It is a continuation of research previously undertaken by the author in already published scholarly dissertations. The current text presents an analysis of the content of a copy of Czaykowski’s report sent in May 1951 and the instructions he received from London. These documents were intercepted by the secret service after Czaykowski’s intelligence network was broken up in August 1951.

Bibliografia

Archiwa

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie
Studium Polski Podziemnej w Londynie

Źródła publikowane

- „Mam na Pana nowy zamach...”. Wybór korespondencji Jerzego Giedroycia z historykami i świadkami historii 1946–2000, t. 1, oprac. S.M. Nowinowski, R. Stobiecki, Łódź–Paryż 2019.
- Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944–1984, Lublin 1994.
- Memoriał Zrzeszenia WiN do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, oprac. W. Frazik, T. Łabuszewski, Warszawa 2015.
- Polska pod reżimem komunistycznym: sprawozdanie z sytuacji w kraju (1944–1949), red. J. Mysiakowska-Muszyńska, W.J. Muszyński, Warszawa 2015.
- Polska pod reżimem komunistycznym. Rok 1945. Anatomia okupacji kraju w raportach cywilnych i wojskowych instytucji Rządu RP na Uchodźstwie, red. J. Mysiakowska-Muszyńska, W.J. Muszyński, Warszawa 2023.

Prasa

„Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”

Wspomnienia

Bogusławski A., *Wznak Pogoni. Internowanie Polaków na Litwie wrzesień 1939 – lipiec 1940*, Toruń 2004.

Taborski B., *Moje powstanie wtedy i teraz*, Warszawa 1998.

Opracowania

Bargiełowski D., *Po trzykroć pierwszy. Michał Tokarzewski-Karaszewicz. Generał broni, teozof, wolnomularz, kapłan Kościoła liberalnokatolickiego*, t. 3, Warszawa 2002.

Chwałba A., *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1945–1989*, Kraków 2004.

Cyra A., Wysocki W.J., *Rotmistrz Witold Pilecki*, Warszawa 1997.

Dobkowska W., Bilski Z., Piotrowski K., *Wybór wydarzeń, cz. 2 [w:] Wybór wydarzeń z dziejów walk w obronie władzy ludowej w Polsce w latach 1944–1952*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1985.

Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.

Dudek A., *Polityka władz Polski Ludowej wobec Kościoła katolickiego – trwanie i zmiana [w:] Represje wobec osób duchownych i konsekrowanych w PRL w latach 1944–1989*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2004.

Frazik W., *Emigracja wobec oporu i podziemia w Polsce – formy współpracy i kanały łączności z podziemiem w kraju [w:] Aparat represji a opór społeczeństwa wobec systemu komunistycznego w Polsce i na Litwie w latach 1944–1956*, red. P. Niwiński, Warszawa 2005.

Frazik W., *Emisariusz Wolnej Polski. Biografia polityczna Wacława Felczaka (1916–1993)*, Kraków 2013.

Gałęzowski M., *Feliks Gwiżdż [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 3, Kraków–Warszawa–Wrocław 2007.

Gałęzowski M., *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji piłsudczykowskiej 1939–1947*, Warszawa 2005.

Goryński G., *Zapomniani bohaterowie Niepodległej. Płk Ludwik Zych – szef Sztabu Straży Granicznej. Jego służba i praca dla niepodległej Polski [w:] Na granicach Niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, red. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.

Grabski A., *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944–1949)*, Warszawa 2004.

Hass L., *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999.

- Hess (Kotkowska) K.M., *Polska myśl teozoficzna a idee światowego Towarzystwa Teozoficznego w latach 1905–1939. Krytyczna analiza wybranych wątków filozoficznych*, praca doktorska, Kraków 2020.
- Kamiński Ł., *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000.
- Kochanowski J., *Tylnymi drzwiami. „Czarny rynek” w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2015.
- Kochański A., *Polska 1944–1991: Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996.
- Korkuć M., *Jan Sałapatek „Orzeł”* [w:] *Ostatni komendanci, ostatni żołnierze: 1951–1963*, red. M. Biernat, A. Kowalczyk, J. Kwaśniewska-Wróbel, Warszawa 2016.
- Korkuć M., Pięciak K., *Jan Sałapatek „Orzeł”*, Kraków 2023.
- Kozicki A., *Osrodek wywiadu II Oddziału Sztabu Głównego Polskich Sił Zbrojnych pod krypt. „Biuro Planowania” w świetle materiałów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego* [w:] *Polski wywiad wojskowy 1918–1945*, red. P. Kołakowski, A. Peplowski, Toruń 2006.
- Krajewski K., Łabuszewski T., *Podziemie niepodległościowe w powiecie Siedlce po 1944 roku* [w:] *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, red. K. Krajewski, Warszawa 2011.
- Krok T., *Kulisy dekonspiracji siatki wywiadowczej mjr. Andrzeja „Gardy” Czaykowskiego*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2022, nr 3.
- Krok T., *Siatka wywiadowcza majora Andrzeja „Gardy” Czaykowskiego*, „wSieci Historii” 2023, nr 56.
- Krok T., *Studium agenta celnego na przykładzie działań inwigilacyjnych byłego oficera kontrwywiadu AK Juliusza Wilczura-Garzteckiego wobec kpt. Jerzego Lewszeckiego (część I)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2022, nr 20.
- Krok T., *Studium agenta celnego na przykładzie działań inwigilacyjnych byłego oficera kontrwywiadu AK Juliusza Wilczura-Garzteckiego wobec kpt. Jerzego Lewszeckiego (część II)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2023, nr 21.
- Krok T., Łagosz Z., *Major Andrzej Czaykowski i „szpiegowska siatka teozofów” w dokumentacji Urzędu Bezpieczeństwa*, „Hermaion” 2019, nr 5.
- Larecki J.H., *Wielki leksykon tajnych służb świata. Organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2017.
- Lavoie J.D., *The Theosophical Society: The History of a Spiritualist Movement*, Boca Raton 2012.
- Łobodzińska R., *Zmiany imion i nazwisk we Wrocławiu w latach 1945–1950 (zarys problematyki)*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1991, nr 17.

- Łukasiewicz S., *Partia w warunkach emigracji. Dylematy Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” 1945–1994*, Lublin–Warszawa 2014.
- Marecki J., *Priorytety polityki wyznaniowej w Polsce „ludowej” w latach 1944–1949*, „Glaukopis” 2016, nr 33.
- Minczykowska K., *Cichociemna. Generał Elżbieta Zawacka „Zo”*, Warszawa 2014.
- Moskwa J., *Niewygodny prorok. Biografia ks. Jana Ziei*, Kraków 2020.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953–1956*, Warszawa 2008.
- Osiński T., *Ziemiaństwo – warstwa społeczna w stanie likwidacji* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017.
- Paczynska I., *Gospodarka mieszkaniowa a polityka państwa w warunkach przekształceń ustrojowych w Polsce w latach 1945–1950 na przykładzie Krakowa*, Kraków 1994.
- Panfil T., *Andrzej Rudolf Czaykowski, „Garda”*, Warszawa 2021.
- Panfil T., *Cichociemny „Garda”. Major Andrzej Rudolf Czaykowski (1912–1953)*, „Polska Zbrojna. Historia” 2023, nr 2.
- Panfil T., „Czyń, co Ci nakazuje honor Twój”. Major Andrzej Czaykowski „Garda” (1912–1953), „Wyklęci” 2018, nr 2.
- Pięciak K., *Tadeusz Zajączkowski „Mokry” i oddział partyzancki „Błyskawica” – „Huragan”*, Kraków 2020.
- Piwowski E., *Skarga gen. Paszkiewicza na marszałka Żymierskiego z lipca 1949 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, nr 4.
- Rokicki K., *Aparatu obraz własny. Analiza wykresów porównawczych dotyczących kadry aparatu bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1955* [w:] „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2005.
- Santucci J.A., *Theosophical Society* [w:] *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, red. W.J. Hanegraaff, Leiden–Boston 2006.
- Siemionow A., *Walka z okupacją w latach 1939–1955 między Wisłą a Babią Górą: zakonnicą partyzantką AK, Adam Doboszyński – pogromca Myślenic w 1936 roku, Jan Salapatek „Orzeł” – beskidzki Janosik i inni*, Kalwaria Zebrzydowska 1992.
- Spalek R., *Na licencji Moskwy*, Warszawa 2020.
- Stankowski A., Weiser P., *Demograficzne skutki Holokaustu* [w:] *Następstwa zagłady Żydów. Polska 1944–2010*, Lublin 2012.
- Suchcitz A., *Dzieje 1 Pułku Ułanów Krechowieckich 1941–1947*, Londyn 2002.
- Szumilo M., *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.

- Szumilo M., „Żydokomuna” w aparacie władzy „Polski Ludowej”. Mit czy rzeczywistość?, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2.
- Szwagrzyk K., *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.
- Szwagrzyk K., Władysław Łukasiuk [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002.
- Szwagrzyk K., *Żydzi w kierownictwie UB. Stereotyp czy rzeczywistość?*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 11.
- Tarka K., *Emigracyjna dyplomacja. Polityka zagraniczna rządu RP na uchodźstwie 1945–1990*, Warszawa 2003.
- Tazbir J., *Protokoły mędrców Syjonu: autentyk czy falsyfikat*, Warszawa 2003.
- Tochman K.A., *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 1, Zwierzyniec 2000.
- Tochman K.A., *Z ziemi obcej do Polski. Losy żołnierzy PSZ na Zachodzie, którzy powrócili do kraju po II wojnie światowej*, t. 2, Zwierzyniec–Rzeszów 2009.
- Trzcińska I., Świerżowska A., Szymeczek J., *Z dziejów polskiej teozofii* [w:] *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939*, t. 1: *Teozofia i antropozofia*, red. M. Rzezycka, I. Trzcińska, Gdańsk 2019.
- Wolsza T., *Rząd RP na obczyźnie wobec wydarzeń w kraju*, Warszawa 1998.
- Wołoszyn J., „Ostra broń” – agentura celna. Tajni współpracownicy w więzieniach i aresztach śledczych w latach 1944–1956, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 2.
- Zaremba M., *Wielka Trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2017.
- Zarębski R., *Rola czynników ideologicznych i językowo-kulturowych w procesie zmian nazwisk*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2014, t. 60.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Zieliński Z., Bober S., *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009.

Netografia

- Powojenne prawo o zmianie nazwisk* [w:] Wirtualny Sztetl, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/powojenne-prawo-o-zmianie-nazwisk>, dostęp 17 VII 2023 r.

Tomasz Krok (ur. 1991 r.) – pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Warszawie, w latach 2016–2019 specjalista w Wydziale Badań Historycznych Wojskowego Biura Historycznego. Autor monografii naukowej *Antymasońska komórka Episkopatu Polski (1946–1952)*. W swoich badaniach zajmuje się powojenną aktywnością polskiego wywiadu emigracyjnego oraz działalnością komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w pierwszych latach po II wojnie światowej. Publikował m.in. na łamach: „Przeglądu Religioznawczego”, „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”, „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, pism „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” i „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” oraz „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series”.